

Opponensi vélemény

Gyarmati János

Xántus János és a hazai néprajzi muzeológia kezdetei

c. akadémiai doktori értekezéséhez

1.

Az utóbbi időszakban szinte sorozatban védik meg azokat a doktori értekezéseket, amelyek a hazai múzeumok történetével, a muzeológia kérdéseivel foglalkoznak. Majdnem kétévente zajlik le egy ilyen védés: 2018-ban Bodó Sándor, 2020-ban Fejős Zoltán, 2022-ben Kemecsi Lajos vitája zajlott, most, 2025 nyarán pedig Gyarmati János értekezését opponálhatom. Mindegyik dolgozat egészen más, teljesen más szempontok alapján, teljesen más kérdéseket feltéve, gyökeresen más elméleti alapokon születtek a művek, az azonban azonos bennük, hogy reflektálni próbáltak a múzeumok, vagy akár konkrétan a Néprajzi Múzeum szerepére a hazai néprajztudományban. Erre a szembenézésre – már csak a dolgozatok tényéből fakadóan is – nyilvánvalóan komoly szükség volt, van, mely szükség a néprajztudomány, illetve a muzeológia felől egyaránt forrását veszi. Illeszkedik ebbe a sorba ez a mű is.

Gyarmati János a Néprajzi Múzeum főmuzeológusa. Első diplomája megszerzése után 10 évig az Akadémiai Kiadó munkatársa volt, majd immáron több mint 30 éve, 1993 óta a Néprajzi Múzeum munkatársa, változó beosztásokban. Elsősorban Dél-Amerikával kapcsolatos régészeti terepmunkái, kutatásai, előadásai, publikációi, kiállításai, filmje jut róla eszünkbe, ám disszertációja egy másik körbe, az ugyancsak publikációk sorával fémjelzett tudománytörténeti érdeklődésébe sorolható.

Jelen disszertációja az illusztrációkkal együtt 467 oldal. A mű megjelent nyomtatott formában is, vásárlócsalogatóbb címmel: *A gyűjtés rabszolgája. A múzeumalapító Xántus János és az osztrák-magyar kelet-ázsia expedíció.* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 2020).

2.

Gyarmati János műve rendkívül sajátos szöveg, az ember elsőre nem gondolná, hogy akadémiai doktori értekezést olvas. Félreértés ne essék, ez előnyére válik a dolgozatnak. Leginkább olyan, mintha néprajzi, tudománytörténeti kalandregényt olvasnánk. Erre, persze, kiváló alany Xántus János, aki nem véletlenül lett már életében legenda, és akiről nem véletlenül hittük el sokan azt is, hogy gyermekkorunk rettenthetetlen hőse, Old Shatterhand is róla lett mintázva, és még a híres Hanry-karabélyt is megnézhetjük egy magyarországi múzeumban. Xántus részvétele a szabadságharcban, az emigrációban, az amerikai leveleiből, vagy akár a kritikai újraolvasatból kirajzolódó története az USA hadseregében és a magányos ár-ápály-mérő állomáson, vagy éppen a távol-keleti expedícióban való szerepe tényleg regény lapjaira kívánczik. Ha csak a forrásokkal igazolható helyzeteket számítjuk, Xántus akkor is számtalan olyan helyzetből vezette ki magát, amelybe többségünknek beletörött volna a bicskája. Gyarmati János, az író remekül bánik főszereplőjével: annak ellenére, hogy Xántus prizmáján valójában megtörik a valóság fénysugara, minden hencegése, csúsztatása, mások szövegeinek gátlástalan átvétele ellenére, Gyarmati igazságosan, de tanári türelemmel és elnézéssel kíséri nyomon karakterének történetét. Megtalálja az egyensúlyt a kritikai olvasat és a lepel durva lerántása között. Ettől szövege nemcsak hiteles lesz, de elegáns és rendkívül emberi is, sőt még az eredeti életút

kalandossága sem foszlik szerte. (Sokak bánatára az Old Shatterhand-mítosszal nem bánik ennyire kesztyűs kézzel.)

Önkényes műfaji besorolásomnak megfelel a mű szövegezése is. Rendkívül tiszta, olvasmányos, sodró szöveg, amely megtalálta az egyensúlyt a tudományszerűség és a közérthetőség között. Érdemeiből az sem von le, hogy bizonyos mondatok, szövegrészek időnként megismétlődnek, nyilvánvalóan a szövegszerkesztői munka sajátosságainak köszönhetően. Ha nem jelent volna meg korábban nyomtatott formában, bizonyára javasolnám kiadását a szélesebb olvasóközönség számára is.

Gyarmati etnográfiai kalandregénye klasszikus szöveg, igazi mindent-tudó íróval. Az első lapoktól kezdve érezzük, hogy a teljes történet birtokában van, úgy vezet végig minket ezen a szöveg- és életúton. Minden – elsősorban történet – háttérinformációt rendelkezésünkre bocsát, amire szükségünk van, elhelyezi történetét a politikatörténetben, a tudománytörténetben, a múzeumok alakulástörténetében, a világ megismerésének folyamatában. Sehol nem áll önmagában Xántus János, hanem – ahogy az életünk is zajlik – mindig be van ágyazva egy rendkívül erős, az értést elősegítő kontextuális hálóba. Ettől a szöveg jól követhető, logikus, sőt teleologikus lesz: Xántus karrierje szükségszerűen bomlik ki előttünk. Annyira így van ez, hogy a szöveg olvasása során, rossz szokásom szerint mindegyre széljegyzeteket írtam, hogy mi az, ami még érdekelne a felmerülő kérdések kapcsán, ám ezeket rendre ki kellett húznom, mert néhány mondattal vagy oldallal később javarészt meg is kaptam a választ a kérdéseimre.

Illusztrációi is sokban hozzájárulnak a szöveg élvezetéhez, nyomon követéséhez, kontextualizálásához. Ugyanakkor a szövegbe tördelésük, ahogyan a kiadott könyvben szerepelnek, sokkal olvasóbarátabb, mint a szöveg végén, függelékben való szerepeltetésük, ami nehezebbé teszi a szinkron megtekintést.

3.

Az irodalmi metafora után vegyük végig magát a szöveget. A dolgozat elején a disszerens sorra veszi kutatásának a forrásait. Áttekinti, hogy milyen ego-dokumentumok állnak rendelkezésére Xántusról a leveleitől kezdve a titkosrendőri jelentéseken keresztül a publikált úti jegyzeteiig, könyveit. Majd végigveszi a kelet-ázsiai expedíció hazai és bécsi levéltári anyagát, végül a Xántus-gyűjtemény kapcsán az amerikai és a hazai forrásokat veszi végig, nyomonkövetve a gyűjtemény egyes tárgycsoportjainak, tárgyainak vándorlásáról rendelkezésünkre álló információforrásokat. A forrásbázisa, forráskezelése lenyűgözően sokoldalú.

A következő, vagyis az első fejezetben kontextualizálja a szerző Xántus János életművét. Először a múzeumok történetét foglalja össze röviden. Az Európán kívüli területekről érkező tárgyak első fogadtatástól kezdve beszél a mesterséges és természetes exotikákat bemutató wunderkammerekről, és az első múzeumokról. De áttekinti röviden az Európán kívüli népek megismerésére irányuló érdeklődés alakulását is, amit mondhatnánk a „vadak rövid recepciótörténetének” is. A gyarmatbirodalmak kialakulásának tükrében beszél arról, ahogyan a ma néprajzinak, antropológiának nevezett érdeklődés kialakult, ahogyan az európai gondolkodás reagált a „vadak” teremtette kihívásokra. Áttekinti röviden az Európán kívüli népekkel foglalkozó tudományok kialakulástörténetét is, szoros kapcsolatban a vele párhuzamosan alakuló régészettel, fizikai antropológiával és nyelvészettel; részletesebben szót ejtve a göttingeni és szentpétervári – egymástól nem független – központokról; illetve az ehhez kapcsolódó intézményi struktúra alakulásáról. Különös figyelmet fordított a német és ausztriai

múzeumügyre, tudományfejlődésre, amely eminens módon befolyásolta a magyar helyzet alakulását. A múzeumok alakulása kapcsán elemezte a mögötte álló társadalmi szervezeteket, a változó gyűjtési és kiállítási politikákat. A magyarországi helyzet kapcsán is áttekintette a múzeumok kialakulásának kérdését, a tudás-áramlás szempontjából szót ejtett az európai egyetemeken tanuló peregrinusokról, a szerzetesekről – misszionáriusokról, az általa polgárinak nevezett kora 19. századi utazókról, a külföldről közvetített ismeretekről is. Ezután a népisme és az etnográfia, mint tudományok kialakulását foglalja össze, áttekinti a hazai – népismeinek, néprajzának nevezhető gyűjtemények történetét, illetőleg alapos intézménytörténetet ír a Magyar Nemzeti Múzeumról, a hozzá kapcsolódó koncepciókról, az osztálystruktúra alakulásáról, a gyűjtemény gyarapodásáról, és a szakmúzeumok gondolatának megjelenéséről. Három olyan személyről is szót ejt részletesen, akik jelentősen befolyásolták Xántus személyes sorsát, de kutatásait és intézményvezetői munkásságát is: Eötvös József, Pulszky Ferenc és Rómer Flóris profilját rajzolja meg az olvasó számára.

Ez a fejezet az tehát, amely az intézmény- és tudománytörténeti kereteit megrajzolja Xántus életművének, és egyben az értekezéseknek is. Azonban azt világosan kell látni, hogy a dolgozat célja nem a néprajztudomány és a néprajzi muzeológia kialakulástörténetének teljességre törekvő megírása. Éppen ezért az olvasóban időnként vannak hiányérzetek egy-egy téma megírása kapcsán. De szívesen vettem volna, ha a szükségszerű fókuszálásban, szelektálásban kicsit jobban vezeti az olvasót: egy-egy alfejezet végén szerencsés lett volna utalni arra, hogy mindennek mi a jelentősége a teljes mű számára, vagy jó lett volna leszögezni azokat az elveket, hogy a korai „utazók” közül milyen alapon lettek kiválasztva azok, akik bekerültek a szövegbe, vagy akár azt megmagyarázni, hogy miért éppen – vagy csak – azt a három tudományos portrét rajzolta fel. Az azonban vitathatatlan, hogy ami a fejezet célja volt, Xántus életművének kontextualizálása, egyértelműen megvalósult, mégpedig olyan körültekintően és sokrétűen, ami a fejezet oktatásba való beépítését is indokoltá teszi.

A második fejezet a mű egyik főhőséről, az osztrák-magyar kelet-ázsiai expedícióról szól. Hogy ez a mű egyik fókusza, az az értekezés könyv verziójának címéből jobban kiderül, hisz az ottani alcím – *A múzeumalapító Xántus János és az osztrák-magyar kelet-ázsiai expedíció* – erre konkrétan is utal, míg az értekezések címe Xántus mellett inkább a hazai néprajzi muzeológia kialakulására fókuszál. Ebben a fejezetben Ausztria gyarmatpolitikáját tekinti át, a Novara-expedíció előzményein, történetén át addig a helyzetig, amely a kelet-ázsiai expedíció létrejöttéhez vezetett. Itt részletesen áttekintette az éppen csak megalakult Monarchiában az expedícióhoz kapcsolódó osztrák birodalmi és a magyar nemzeti felemelkedést célul kitűző érdekeket is, amelyek egyenesen vezettek el Xántus majdani konfliktusaihoz is. Alaposan tárgyalásra kerül újra Eötvös személye is, akinek komoly szerepe volt a magyar részvételben, Xántus kiválasztásában, és a kimondott tudományos, gyűjteménygyarapító célok kijelölésében is.

A harmadik fejezetben fókuszot vált a szöveg, és Xántus kerül a középpontjába. Megismerjük Xántus családi hátterét, szerepét a szabadságharcban, majd emigrálásának történetét is. A folyamatos hely- és egzisztenciakeresés fázisait nyomon követve Londonból az Egyesült Államokba jutottunk el, amely meghatározta Xántus jövőjét is, hiszen itt vált lelkes, célratörő, elkötelezett múzeumi gyűjtővé. Ennek az időszaknak a megismerésében van a legnehezebb helyzetben a szerző, akinek a különböző, gyakran egymásnak gyökeresen ellentmondó források között kell megrajzolnia Xántus útját. Eközben azt is megpróbálja értelmezni, hogy mi állhatott annak a hátterében, hogy Xántus a saját helyzetét, útját, személyiségét teljesen más keretbe helyezte, mint amiben valójában élt. Végig tudjuk követni azt az utat, ahogyan Xántus a helyzetéből menekülendő, felfedezve a piaci rést, profi természettudományi gyűjtővé és preparátorrá nőtte ki magát. Eközben újra csak széles kontextuális értelmezést kap az életút, hisz el lesz helyezve az Egyesült Államok történetében, a Vadnyugat miliőjében, konkrétan pl.

Kansas remek bemutatásában, a magyarországi emigráció útkereséseiben és csapdáiban, valamint az amerikai közgyűjteményi rendszer, és a gyűjtőhálózat kialakulásának és az antropológia intézményesülésének keretrendszerében. Ugyanígy alapos, értelmező betekintést kapunk Mexikó belpolitikai zűrzavarába, vagy akár a nyugati partvidék cethalászatának konjunktúrájába és összeomlásába is. Megismerjük Xántus legfontosabb kapcsolatait is, Hammondot és Baird-et, vagyis azokat a személyeket, akik alapvetően befolyásolták sorsának alakulását.

Ennek a fejezetnek a kapcsán újra kiemelem Gyarmati János bemutatásának arányérzékét, amelyből a tudományos elkötelezettség mellett – és semmiképpen nem azzal szemben – még személyes szimpátiájára, elkötelezettségére is következtetni lehet. Xántus bemutatása mértékletes, ám objektivitásra törekvő, elkerüli azokat a csapdákat, amelyeket egy ennyire megosztó életmű értékelése állíthat az értelmező elé. Remekül mutatta be, ahogy Xántus küzd a csaknem egész életét meghatározó problémával, az anyagi biztonság megteremtésével, ahogy érdekei hol egybevágnak, hol eltávolodnak a Smithsonian Intézet érdekeitől, ahogy felemésztődnek bizonyos amerikai magyar kapcsolatai egy kétes birtokügylet mentén, ahogy próbálja mindemellett megteremteni otthoni reputációját. Megérthetjük azt is, hogy miért és hogyan próbálta átkormányozni magát a saját különböző érdekei között megkötött újabb és újabb kompromisszumokkal az anyagi biztonság Székellái és az elismertség Kharübdisei között. Rendkívül eleven, plastikus, szinte pszichológiai portré rajzolódik ki Xántusról.

Ugyancsak ebben a fejezetben kerül bemutatásra első hazaérkezésének története, fogadtatása, majd az újbóli visszatérése Amerikába. Rövid, kalandos, de alapvetően kudarccal végződő konzuli munkássága után kellett újra hazatérnie Magyarországra.

A harmadik fejezet utolsó részében először lesz feltéve az a kérdés, amely a disszertációban egyszer később újra végig lesz gondolva: kutató, tudós volt-e Xántus, vagy „csak” gyűjtő, akinek ki nem elégülő tudományos ambíciói voltak. A kérdés itt elsősorban a zoológiai gyűjtő Xántus felé van feltéve, hiszen – ahogy Gyarmati levonja a fontos következtetést – ekkoriban etnográfiai gyűjteményének darabjai inkább nevezhetők esetleges emléktárgyaknak, semmint tudatos és megkomponált gyűjteménynek.

A negyedik fejezet azt az intermezzót mutatja be, amelyben Xántus újra hazatért, és néhány kitérő után az állatkert igazgatója lett.

Az ötödik fejezet a kelet-ázsiai expedícióról szól. Végigkísérjük az expedíció útját, különös tekintettel Xántusra. Az út során itt is újra és újra olyan bekezdéseket olvashatunk, amelyek segítenek történetileg kontextualizálni az expedíciót, és segítenek megérteni nemcsak az expedíció belüli helyzetet, hanem a meglátogatott országok viszonyait is, csak a példa kedvéért Anglia szerződés-kötési politikájától a makaói kulik sorsáig. Újra szembesülünk a Monarchia két országának, illetve az expedíció osztrák illetve magyar tagjainak konfliktusával, ami végül oda vezet, hogy Xántus leválik a csoportról, és saját magára és az Eötvös által küldött pénzre hagyatkozva maga folytatja gyűjtőútját. Ez egyben megmutatja azt is, hogy hogyan lett a piacon vásárló utazóból ténylegesen néprajzi tárgyakat gyűjtő muzeológussá. A fejezet végén mérlegre kerül a gyűjtött anyag, illetve az expedíció sikerességének vagy sikertelenségének kérdése is.

A hatodik fejezetben megismerjük az expedíció fogadtatását, valamint azokat a vitákat, amelyek a gyűjteményről, illetve tágabban a Nemzeti Múzeum feladatköréről szóltak: nevezetesen azt, hogy a múzeum célja a hazai közönség művelése, ami indokolja az Európán kívüli gyűjtemények létét, vagy a cél a mi sajátosságaink, érdemeink bemutatása a – főleg külföldi – látogatóknak, ami viszont szükségtelenné teszi az efféle expedíciókat. A továbbiakban részletes elemzését olvashatjuk Xántus gyűjteményének, a tárgy- és témacsoportokon keresztül a származási helyekig. Részletesen bemutatja az első kiállítás

konceptióját, alakulástörténetét is, majd azt, ahogyan a gyűjteményre épülve megszületik Magyarország első néprajzi intézménye, a Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztálya.

A hetedik fejezet a bécsi kiállítás néprajzi faluja kapcsán végzett gyűjtőmunkát elemzi, és bemutatja, hogy hogyan sikerült egy kifejezetten komplex, sokoldalú gyűjteményt összeállítani Rómer Flóriszal együtt. Majd az újonnan megalakult Ethnographiai Osztály sorsát ismerhetjük meg az Iparművészeti Múzeum létrehozásának függvényében.

Ez már át is vezet minket a nyolcadik fejezet felé, ahol az osztály vegetálásának időszaka kerül bemutatásra, a másodjára berendezett kiállítással, a tudatos gyűjtés lehetőségének hiányával, illetőleg a folyamatos létbizonytalansággal és ennek okainak föltárásával. Ezzel Gyarmati elhelyezte az Ethnographiai Osztályt és Xántus gyűjteményét a korábban már tárgyalt, úgynevezett „túl korán létrejött” gyűjtemények sorában. Végül ugyanitt elemzi azt is, hogy milyen tudománypolitikai okok vezettek a holtpontonról való elmozduláshoz, és hogy hogyan vezettek az őstörténethez kapcsolódó gyűjtések, a Néprajzi Társaság megalakulása, vagyis a néprajz intézményesülése, és a millenniumi falu előkészületei az osztály helyzetének lényegi elmozdulásához. Beleláthatunk abba is, hogy milyen az újonnan alakuló tudomány körül kialakult szcénában Xántus helyzete. Végül megismerjük az idős Xántus koncepcióját arról, hogy milyennek kellene lennie egy néprajzi múzeumnak.

A Xántus személyére épített esemény-, tudomány- és intézménytörténet a főhős halálával véget is érhetne, de az utolsó fejezetben Gyarmati János még egyszer és utoljára, összefoglalásként mérlegre teszi Xántust, mint gyűjtőt vagy tudóst, de itt már nem a zoológiai, hanem a néprajzi munkásságára koncentrálva. Illetve végigkíséri az általa létrehozott, általa irányított gyűjtemény sorsát a következő fordulópontra, a koncepciót, illetve a tárgyak életét illetően is. Itt foglalkozik a Xántus-mítosz születésével és történetével is, amit zárásként frappánsan összevet a Xántustól önmagától sem idegen mítoszgyártással.

4.

Opponensi véleményemben eddig is kerültem a bíráló szót, és most sem szeretném használni. A dolgozat tartalmának bemutatása után nem is bírálataim, hanem inkább kérdéseim lennének Xántus életútjával, de legfőképpen annak kontextusával kapcsolatban. A következőkben ezeket a kérdéseket szeretném feltenni.

Gyarmati János remekül mutatja be Xántus elképzelését, programját a múzeumról, melyet a „kétirányú ethnographiai gyűjtemény” címmel, idézettel lehet összefoglalni. Vagyis Xántus szerint a Néprajzi Múzeum célja egyrészt a magyarországi néprajzi tárgyak folyamatos gyűjtése, másrészt – a lehetőségek fényében – a Magyarországon, Európán kívüli anyag szaporítása és bemutatása. Ebben, tervei szerint, nagyobb teret, szerepet szánt a hazai anyagnak. Azt is bemutatja a szerző, hogy ennek a gondolatnak milyen utóélete van Jankó János múzeumkonceptiójában, amely az I. világháborúig meghatározta a múzeum profilját. Jankó a magyarországi magyar és nemzetiségi néprajzi anyag mellett egyaránt teret szánt a nemzetiségeink anyagországainak és a rokon népek kultúrájának, illetve ötödikként a nem rokon, Európán kívüli népeket kívánta szerepeltetni. De itt érdekes lehet kilépni a muzeológiai keretből, és megvizsgálni ezt a koncepciót a korabeli – immár intézményesülő – magyar néprajz viszonyrendszerében. Hogy látja a disszerens, hogyan viszonyul ez a múzeumkonceptió például a Magyar Néprajzi Társaság programjához, irányultságához, osztálystruktúrájához; mi a kapcsolata az Ethnographiában – és akár más lapokban, mint a Földrajzi Szemle, az Erdélyi Múzeum Egylet kiadványai, a Budapesti Szemle – megjelenő publikációk tematikus

palettájához? Vagy mit gondol arról, hogyan vethető ez össze Katona Lajos, „Ethnographia, ethnologia, folklore” című, a magyar néprajzot meghatározó, programadó tanulmányával?

Visszatérve a muzeológiai keretekhez: arra is találunk utalást, hogy a fenti modellt Xántus kifejezetten a bécsi példával szemben fogalmazta meg. De érdekes lenne látni, hogy milyen néprajzi múzeumi koncepció-trendek voltak ekkor Európában, és hogy viszonyul ezekhez Xántus koncepciója. Illetve bármilyen kapcsolat felfedezhető-e Xántus gyűjtemény- vagy akár kiállításkonceptiója, és az amerikai néprajzi–antropológiai múzeumi koncepciók között?

Kicsit hasonló a következő kérdésem is. Lehet-e arról tudni bármit, hogy Xántus János mennyire követte a kialakuló néprajztudományi irodalmat? Vannak-e erre forrásaink? Miről tanúskodik a könyvhagyatéka? Ezt a forrást a szerző is említi, és Borneó kapcsán kitér arra is, hogy milyen irodalmat ismerhetett a terepre vonatkozóan. Valójában arról is szó esik, hogy Xántus sokkal inkább lelkes és megszállott gyűjtő volt, nem pedig igazi tudós. De mégis, mi volt az, amit ismert a nemzetközi irodalomból? A magyar néprajztudományra legnagyobb hatással a német irodalom volt – mennyire ismerte ezt Xántus? Vagy amerikai előélete, kapcsolatai hatására volt-e bármi tájékozottsága az Egyesült Államokban intézményesülő kulturális antropológiáról? Nem lenne elképzelhetetlen a tájékozottság, tudjuk, hogy voltak kapcsolatok a magyar és az egyesült államokbeli kutatók között, elég csak Hunfalvyra és Morganra utalni. Van-e rálátásunk, hogy követte-e bármilyen módon a világ etnológiai feltérképezésének folyamatát, az exponenciálisan szaporodó beszámolókat a világ legkülönbözőbb tájairól?

Ezt a kérdést visszafordíthatjuk Magyarországra is. Milyen kapcsolata volt Xántusnak általánosságban a magyarországi néprajztudománnyal? Szaktanulmánya nem jelent meg az Ethnographiában, csak egy múzeumi koncepciót bemutató írása és két alelnöki felszólalása a Társaság ülésein. De olvasta-e a korabeli magyar irodalmat? Kit olvasott, esetleg kit idézett a szövegeiben? Kikkel tartott kapcsolatot? Herman Ottó – amúgy eléggé dehonesztáló – véleményét bemutatja a disszerens, de vajon másokkal milyen volt a kapcsolata? Hogyan viszonyult a meginduló, ma is professzionálisnak tartott gyűjtésekhez? Munkácsi Bernát ekkorra már megjárta a Volga környékét, sőt Pápai Károllyal már Szibériából is visszaérkezett, és Teleki is túl volt az afrikai expedícióján. Ezekről az utakról a gyűjtemény gyarapodása kapcsán szó esik, de van-e bármilyen információnk arról, hogy Xántus hogyan értékelhette ezeket?

Xántus jelentéseit, leveleit olvasva folyamatosan az az érzésünk lehet, hogy minden nap történelmet csinált. Minden gyűjtéséről azt írja, hogy európai rangú anyag. Több gyűjteményét egyenesen egyedülállónak nevezi, kivételesen gazdagnak, teljesnek írja le. (Zárójelben jegyzem meg, hogy ebben hagyományt teremtett, Jankó János ugyancsak folyamatosan az Európa számára teljesen ismeretlenként interpretált anyag bővületében égett kutatása alatt, és azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy hozzá fogható gyűjtemény nem található sehol – hacsak a még általa is dicsért Pápai gyűjteményt nem számítjuk.) Visszatérve Xántus Jánoshoz: mit tudhatunk arról, mennyire állják meg a helyüket ezek a vélemények? Hogyan viszonyulnak Xántus gyűjteményei a korabeli európai, vagy akár világszerte meglévő gyűjteményekhez?

Azt olvashatjuk, joggal, hogy a kelet-ázsiai expedíció alatt Xántus tudatos gyűjtővé vált az ún. népismeit tárgyak terén is. Ennek az anyagnak egy része olyan, amit ma is néprajzi anyagnak neveznénk, főleg az, amelyet Borneón gyűjtött. Azt is írja Gyarmati, hogy „itt volt lehetősége igazi terepgyűjtésre”. De mit értünk ezen? Érdekelne, van-e bármilyen forrásunk, tudunk-e valamit is arról, hogy milyen kapcsolata volt Xántusnak a helyiekkel. Andrásról, a ceyloni szolgájáról tudjuk meg a legtöbbet a disszertációból, de vajon másokkal hogyan teremtett kapcsolatot? Hogyan jutott hozzá a néprajzinak nevezett tárgyaihoz?

5.

Végül, véleményem összegezve azt tartom fontosnak kiemelni, hogy Gyarmati János rendkívül elegánsan mutatta be Xántus János gyűjtői, tudósi és emberi profilján keresztül a magyar néprajz születését, intézményesülését, rendkívül széleskörű és tudatosan mozgatott forrásanyagra építve, széles nemzetközi keretbe illesztve. Ezzel célkitűzését maximálisan teljesítette. Értekezése fontos hozzájárulás a 19. századi néprajztudomány megértéséhez. A disszertáció igényes nyelvi formában született meg. Munkája méltó megkoronázása eddigi életművének.

A fentiek értelmében egyértelműen alkalmasnak tartom Gyarmati János disszertációját arra, hogy nyilvános vitára bocsáttassék, majd szerzője a bizottság döntése alapján elnyerje „az MTA doktora” címet.

Pécs, 2025. július 2.

Nagy Zoltán